

дадената област, преглед на списите на дадениот философ со опширно изложена содржина, податоци за животот на философот, анализа на неговото учење и конечно, влијанието што тоа го има на подоцнежната философска мисла. Сите овие тематски целини се придружени со опширна, но критички избрана библиографија. Врз основа на површниот преглед, оваа книга некому може да му прилега на бесконечна збирка од имиња и наслови на дела, но оние што сериозно се занимаваат со проблемите обработени кај Ueberweg знаат да ги ценат нејзините доблести. Ова дело не нуди некаков специфичен или екстравагантен пристап кон философските учења што ги толкува; целта на неговиот основач и издавач, а секако и на неговите еминентни автори, е да се даде темелна, потполна, проверена и современа информација. Затоа и овој том, како и останатите други од серијата насловена Philosophie der Antike останува незаменлив прирачник со светски глас.

Вишомир Мишевски
Философски факултет, Скопје

LE CONCEPT DE NATURE À ROME. LA PHYSIQUE, *Actes du séminaire de philosophie romaine de l'Université de Paris XII-Val de Marne (1992-1993) édité par Carlos Lévy: Études de littérature ancienne, tome 6.* Press de l'École normale supérieure, Paris 1996, pp. 270.

Во рамките на едицијата *Études de littérature ancienne*, томот 6 ги донесува излагањата на Семинарот по римска философија, одржан при Универзитетот во Париз XII-Val de Marne во текот на 1992-1993 година, а на иницијатива на Clara Assayas-Auvray, Bernard Besnier и Carlos Lévy.

Во уводниот дел, под наслов „Философирањето во Рим“, издавачот Carlos Lévy се противставува на вообичаената претстава според која Атина е центар на философското творештво, а во Рим таа само се преведува и имитира. Тој укажува на автохтоноста на една силна философска струја која своите корени ги влече од питагорејството поникнато на југот на Италија. Несомнен доказ дека римјаните ја познавале философијата и ѝ укажувале почит пред да се запознаат со претставителите на атинските философски школи е статуата на Питагора подигната во Собранието уште во III век пр.н.е. Карикираната слика според која римјаните, кога по некоја случајност ќе се зафатат со философија тогаш тоа редовно е етиката, ја разбива поетот Ениј којшто од неговата родна Јужна Италија е доведен во Рим од страна на Катон (!) како носител на севкупната традиционална култура, особено философска. Во неговото дело за првпат се сродуваат философијата и латинскиот јазик.

На крајот од својот текст, Lévy дава појаснение зошто токму *natura*, меѓу останатите латински философски термини, е земен за предмет на истражување во оваа книга. Имено, вели тој, овој поим е до таа мера присутен во римската философија што таа воопшто би можела да се определи како натуралистичка. *Natura* се јавува како централен поим во

римската култура, подеднакво во литературата (на пр. *Буколика* и *Георѓика* на Вергилиј) како и во философијата. Терминот *natura* се јавува, според текстовите што денес ни се познати, кон почетокот на вториот век пред н.е. и по своето значење се определува како „двојник“ на *ingenium*, со значење на „вродени особини“; значењето на *распџеж* што изворно го содржи неговиот грчки пандан φύσις се чини дека се јавува дополнително, и тоа токму во контактот со овој збор. Во оваа смисла, латинското *natura* во голема мера се јавува како артефакт, една семантичка калка (*un calque sémantique*) која го репродуцира значењето на грчкиот термин.

По уводниот дел следуваат вкупно десет прилога групирани во три тематски целини.

Под тематскиот наслов *L'arrière-plan romain* се дадени два текста. Во првиот (стр. 23–42), авторката Jacqueline Fabre-Serris укажува на особеноста на хеленистичката мисла да ги поврзува поезијата, митот и космологијата чие потекло го наоѓа кај Хесиод и претсократовците; во овој поглед Рим се јавува како наследник. Неговите поети и философи подеднакво се обземени од идејата на настанувањето на светот; на пример, Лукретиј во V книга на *De rerum natura* дава преглед на „првобитното доба“, а за прапочетокот подеднакво пее и Вергилиј во *Буколика* (IV) и *Георѓика* (II).

Во вториот текст (43–64), François Guillaumont го истражува значењето на поимот *чудо* во однос на поимот *natura*, а во контекстот на римската религија и философија и доаѓа до заклучок дека чудото вообичаено се зема како нешто спротивно на природата (не-природно), но природата како основна причина на сите појави сепак мора да биде причина и на појавата на чудото. Во крајна линија, чудото се јавува како грешка или игра на природата. Ваквата природа, како извор на чудото, кај разни автори добива особени значења: кај Кикерон (*De divinatione*), Ливиј и Такит чудото се определува главно како интервенција (знак) на боговите, кај Лукан се постоветува со богот, а кај Плиниј Постариот е предмет на мистериозни прикази, грациозни колку и сурови.

Во втората тематска целина, насловена како *Le problème des sources grecques*, прво Clara Auvray-Assayas се задржува на Кикерон кој во делото *De natura deorum*, преземајќи го проблемот од Платоновите *Тимеј*, тесно го поврзува истражувањето на природата и боговите (67–83). Потоа, Daniel Delattre се зафаќа со задачата да го осветли философскиот придонес на епикуреецот Филодем од Гадара (85–108), а Carlos Lévy, истражувајќи го односот меѓу доксографијата и философијата кај Кикерон доаѓа до заклучок дека неговата особеност и оригиналност (во однос на хеленските модели) може да се открие во навидум ситни подробности, најчесто запоставувани (109–123).

Третата тематска целина, под насловот *La nature dans la pensée des philosophes romaine*, донесува пет прилога. Во својот текст *Природата во втората книга на De natura deorum* од Кикерон, Bernard Besnier констатира дека овој римски философ, под влијание на стоиците, го дефинира светот како природа што подразбира дека во него владее животна сила (*vis vitalis*) која всушност е организам составен од повеќе елементи (127–175).

François-Régis Chaumartin во својот труд (177–190) го изнесува мислењето дека Сенека во *Naturales quaestiones* настојува, во духот на стоичката традиција, да изгради посебна философија на природата; посебните

прикази на разни природни појави (изворот на Нил, земјотреси, комети и сл.) треба да се сфатат само како почеток на еден амбициозен проект којшто бил прекинат од смртта на философот.

Gabriel Droz-Vincent смета дека во изразот *fœdera naturae* кој се јавува во првата и втората книга на Лукретијевата *De rerum natura*, зборот *fœdus*, произлезен од судската пракса со значење на *гоѓовор*, означува една проекција од социјален план во областа на физиката и космологијата (191–211). Истражувајќи го значењето на изразот *natura gubernans* во петтата песна на истото дело, Alain Gigandet укажува на тешкотијата тој да се вклопи во рамките на епикурејската доктрина (може ли природата да управува? и со кого?). Авторот ја изложува можноста за повеќе толкувања на изразот и заклучува дека тој ја означува слободата на Лукретиј да внесе нешто свое служејќи се со поетскиот јазик (213–225). Во последниот прилог, José Kany-Turpin говори за присуството на тензија меѓу поезијата и разумот во делото на Лукретиј сметајќи дека таа се одразува во петтото и шестото пеење преку парадоксалниот приказ на природата којшто не може да биде систематизирана.

Гледано во целина, овој зборник донесува значајни прилози кои фрлаат особено светло на поимот *природа* кај најзначајните философски имиња во Рим.

Виџомир Миџевски
Философски факултет, Скопје